Archetype

Η πόλη όπως την είδα λογοτεχνικά

Γιώργος Μ. Χατζηστεργίου - 16/11/2026

Οι άνθρωποι δεν υπάρχουν από μόνοι τους στον Κόσμο. Πρώτα απ’όλα, συνυπάρχουν με το συνολικό φυσικό περιβάλλον και τα πολυάριθμα ζωϊκά και φυτικά είδη στη Γη. Μα συνυπάρχουν και με τα υλικά δημιουργήματά τους- εξέχουσα θέση μεταξύ των οποίων κατέχουν τα κτίρια και εν γένει τα χτισμένα περιβάλλοντα, εδώ και χιλιετίες.

Αλλά, πώς συλλειτουργούν οι άνθρωποι με τα κτίρια; Πώς στέκονται σε σχέση με αυτά; Πώς τα θεωρούν και πώς τα διαχειρίζονται; Τι ρόλο παίζουν αυτά στο πώς βλέπουν οι άνθρωποι τον Κόσμο; Το πεδίο που ανοίγουν αυτές οι διερωτήσεις είναι αχανές, και οπωσδήποτε οι απαντήσεις διαφέρουν ριζικά από εποχή σε εποχή, και από τόπο σε τόπο.

Σε κάθε περίπτωση, το θέμα δεν είναι μόνο τεχνικό, ούτε μόνο αισθητικό, ούτε κάτι άλλο μόνο. Συναρτάται με τη συνολική συνθήκη της κοινωνίας. Ο Ονορέ ντε Μπαλζάκ, γράφει χαρακτηριστικά στο γαλλικό μυθιστόρημα του 19ου αιώνα «Η αναζήτηση του απόλυτου»: «Τα γεγονότα της ανθρώπινης ζωής, είτε της

δημόσιας είτε της ιδιωτικής, συνδέονται τόσο στενά με την αρχιτεκτονική, ώστε οι περισσότεροι μελετητές μπορούν να αναπαραστήσουν ένα έθνος ή ακόμα και τα άτομα στις συνήθειές τους στην πραγματική τους διάσταση και μόνο από τα απομεινάρια των τεχνικών τους έργων.» Στα έργα του, ο Μπαλζάκ πολύ αξιοποιεί αυτόν τον άξονα. Το χτισμένο περιβάλλον των ανθρώπων τον ενδιαφέρει, μαζί με τους ίδιους τους ανθρώπους, και η λογοτεχνία είναι το εργαλείο της διερεύνησής του.

Αν αυτά ισχύουν γενικά, οπότε η πυξίδα που προτείνει ο Μπαλζάκ είναι πολύτιμη, στην Ελλάδα αυτό ισχύει κατ'εξοχήν, ίσως και ακόμα περισσότερο, ως μια απόλυτα επικρατούσα μονοκαλλιέργεια του κτίζειν: ενδεχομένως και από την εποχή της ανεξαρτησίας της από την Οθωμανία, πάντως σίγουρα από τη λήξη του Β Παγκοσμίου Πολέμου και μετά, μέχρι τώρα, μπορεί και αύριο και μεθαύριο, η Ελλάδα χτίζεται και ξαναχτίζεται υπερεντατικά απ'άκρου εις άκρον.

Αλλά τί και γιατί να μας απασχολούν σήμερα όλα αυτά;

Η Ελλάδα είναι που ενδιαφέρει στο παρόν κείμενο. Η Ελλάδα η σημερινή, έτσι όπως έχει διαμορφωθεί στη διάρκεια των μεταπολεμικών δεκαετιών, και έτσι όπως θεάται το μέλλον της- και η ανάγκη να αντιληφθούμε τον τρόπο που λειτουργεί το μοτέρ που την κινεί, κατά το δυνατόν μακριά από σκοπιμότητες και αγοραία κλισέ.

Επιχειρώντας στη συνέχεια την ψηλάφηση της ψυχο- κοινωνικής δυναμικής της χώρας με την αξιοποίηση του άξονα που αναδεικνύει ο Μπαλζάκ, θα χρησιμοποιήσω τα δικά μου λογοτεχνικά βιβλία, καθώς σ'αυτά- όπως και στο πεδίο των πραγματικών εξελίξεων- τα κτίρια και οι κατασκευές συνιστούν πρωταγωνιστικό παράγοντα, έτσι όπως στενά συμπλέκονται με τους ανθρώπους.

Η προσέγγισή μου αυτή επωφελείται και από τη διάσταση «μιας επιστροφής του ξενιτεμένου»- σαν να πρόκειται να ξαναδώ έναν από παλιά οικείο τόπο με φρέσκο μάτι. Επιστρέφω στο «πριν», με τις εμπειρίες του «μετά». Όλο αυτό βοηθάει τον σκοπό μου με το παρόν κείμενο. Δεν ξεκινάω από το μηδέν.

Μια κάποια σύνδεση με το πεδίο συναναστροφής της λογοτεχνίας με τη νεωτερική πόλη

Η παρουσία των σπιτιών και των χώρων στη λογοτεχνία είναι τόσο παλιά όσο και η ανθρωπότητα- και οι τρόποι αυτής της παρουσίας, ρεαλιστικοί και συμβολικοί, συγκεκριμένοι και αφηρημένοι, λιτοί ή πολυσύνθετοι, χωρίς χρώμα ή με ιδιαίτερα χρώματα, είναι τόσοι πολλοί και τόσο ενδιαφέροντες, που όλοι μαζί συνιστούν ένα τεράστιο, ξεχωριστό σύμπαν. Κάθε περιπλάνηση σ'αυτό συνιστά μια αναβάπτιση στον διαχρονικό πολιτισμό των ανθρώπων.

Μέσα σ'αυτό το τεράστιο σύμπαν, το παρόν κείμενο εστιάζεται μεν στη σύγχρονη Ελλάδα, μα έχει πάντως ως γενική αναφορά τη νεωτερική πόλη, την πόλη που θεμελιώθηκε στην Ευρώπη την εποχή της μοντερνικότητας, και στη συνέχεια εξελίχθηκε σ'αυτό που είναι σήμερα, και συνεχίζει να μεταλλάσσεται σε συσχετισμό με τις επικρατούσες οικονομικές, κοινωνικές, πολιτισμικές συνθήκες.

Κάθε φορά, σε σχέση με τη λογοτεχνία, όλο και πιο διαφορετικά χτισμένα περιβάλλοντα εμφανίζονται επίμονα στο μυαλό μου. Εμβληματική για το θέμα μας είναι η «Λεωφόρος Νιέφσκι» στην Αγία Πετρούπολη, όπως αποτυπώνεται στο ομώνυμο διήγημα του Νικολάϊ Γκόγκολ (1835), που κυκλοφορεί μεταφρασμένο από τη Βιργινία Γαλανοπούλου στα ελληνικά, από τις εκδόσεις Οροπέδιο. Πρόκειται για έναν δρόμο που λειτουργεί ως ο καυτός πυρήνας της πόλης, όπου οι άνθρωποι πηγαίνουν βόλτα σχεδόν όλη μέρα και ανακατεύονται μεταξύ τους με ματιές, με χειρονομίες ή σύντομους χαιρετισμούς και χειρονομίες, μια ετεροτοπία ως «όνειρο μέσα σε όνειρο» για την κατά τα άλλα συνηθισμένη καθημερινότητα της πόλης. Όσοι έζησαν στην ελληνική επαρχία του μεσοπολέμου και των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών, τηρουμένων των αναλογιών, έχουν σίγουρα την εμπειρία και τα βιώματα μιας τέτοιας πασαρέλας σε μικρογραφία.

Αλλά οι εμπειρίες δεν είναι μόνο ευφορικά τελετουργικές. Συχνά, το χτισμένο περιβάλλον συνδέεται με περιπέτειες του βίου, ακόμα και ανατροπές. Για την Ελλάδα, σκέφτομαι συχνά δύο έργα του μεταπολεμικού θεατρικού ρεπερτορίου: την «Αυλή των θαυμάτων» και το «Ο δρόμος περνάει από το σπίτι», του Ιάκωβου Καμπανέλλη. Και τα δύο περιέχονται στην πολύτομη έκδοση του συνόλου των θεατρικών έργων αυτού του συγγραφέα από τις εκδόσεις Κέδρος, και σχετίζονται με την περίοδο που η Αθήνα κατεδαφιζόταν ολοσχερώς

για να δώσει τη θέση της σε μια καινούρια πόλη.

Παρίσι

Στο ευρύτερο ευρωπαϊκό λογοτεχνικό πεδίο, μεταξύ των αγαπημένων μου αναφορών είναι η αριστουργηματική συλλογή πεζών ποιημάτων του Μπωντλαίρ για τη ζωή του δημόσιου χώρου της καινοφανούς ευρωπαϊκής πόλης της μοντερνικότητας, με τίτλο «Η μελαγχολία του Παρισιού», γραμμένο το 1857, μεταφρασμένο στα ελληνικά από τον Στέργιο Βαρβαρούση, εκδόσεις Ερατώ. Είναι επίσης το σύνολο των μυθιστορημάτων του Ονορέ ντε Μπαλζάκ, στον οποίο ήδη αναφερθήκαμε.

Χαρακτηριστικά, από το πλήθος των έργων του (σε τί να πρωτοαναφερθούμε; από τον «Εξάδελφο Πονς», και τον «Καίσαρα Μπιροτώ», ως τον «Μπαρμπα Γκοριό» και το «Μαγικό δέρμα»), σε μια παλιά έκδοση του μυθιστορήματος «Ευγενία Γκραντέ», εκδόσεις «Μίνωας», διαβάζουμε σε διασκευή Γεωργίας Δεληγιάννη-Αναστασιάδη:

«Σε μερικές επαρχιακές πολιτείες υπάρχουνε κάτι σπίτια, που το αντίκρυσμά τους σε γεμίζει μελαγχολία: μια μελαγχολία όμοια μ’εκείνη που σου φέρνουνε τα πιο σκυθρωπά μοναστήρια, οι πιο μουντοί χερσότοποι ή τα χαλάσματα τα πιο θλιβερά. Θαρρείς και σμίγουνε σύγκαιρα σε τούτα τα σπίτια και του μοναστηριού η βουβαμάρα και του χερσότοπου η ξεραΐλα και των χαλασμάτων τα σκέλεθρα.

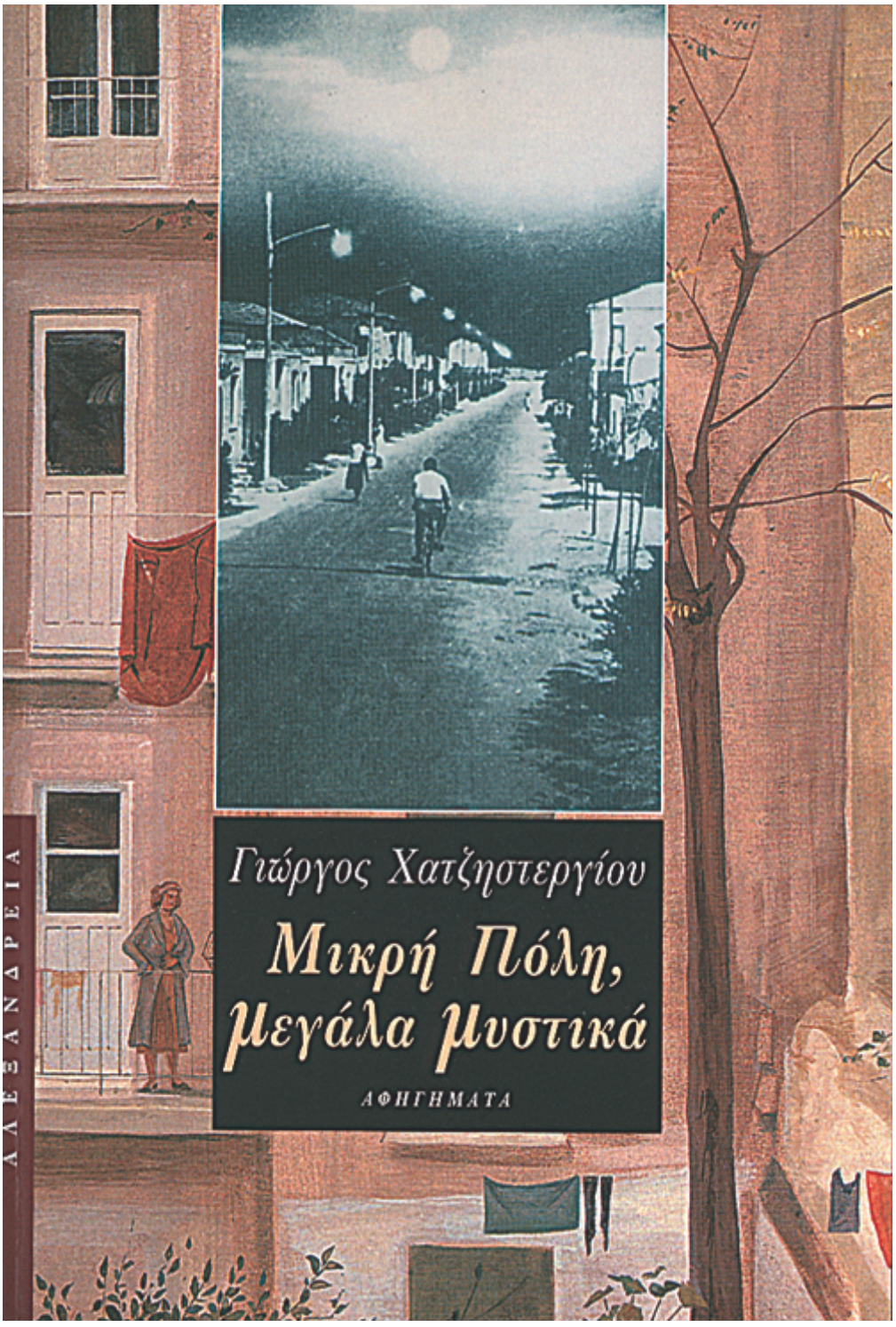
Εκεί μέσα, η ζήση κι’η κίνηση κυλούνε με τέτοια ησυχία που ο ξένος θα τάπαιρνε για ακατοίκητα. Μ’αν σήκωνε ξαφνικά το κεφάλι συναντούσε την ξέθωρη και παγερή ματιά μιάς ασάλευτης μισοκαλογερίστικης φυσιογνωμίας να ξεπροβάλλει απ’το τελάρο του παραθυριού, ως ακουστήκανε τ’άγνωστα βήματα.»

Θα μπορούσαμε να περιδιαβούμε και σε άλλα αποσπάσματα της παγκόσμιας λογοτεχνίας, όπως και να αρχίσουμε να επεξεργαζόμαστε θεωρίες για τους τρόπους που συναρτώνται συνολικά στην Τέχνη, άνθρωποι και περιβάλλοντα. Μα εδώ δεν επιχειρούμε να γράψουμε μια εγκυκλοπαίδεια του είδους- αυτό θα ήταν εξαιρετικά ενδιαφέρον, μπορεί να κατέληγε και συναρπαστικό, μα είναι κάτι που ιδανικά θα προέκυπτε από

τη συνδυασμένη δουλειά πολλών ανθρώπων, και πάντως είναι έξω από τα πλαίσια της παρούσας προσέγγισης.

Εδώ εστιάζουμε σε μια συγκεκριμένη ανθρωπογεωγραφία, πολύ οικεία στον συγγραφέα του παρόντος κειμένου, ο οποίος μ'αυτό το κείμενο καλεί τους αναγνώστες σε μια ξενάγηση σε τόπους του μυαλού, οι οποίοι τόποι αποκτούν με αυτή τη συναναστροφή μια έκτακτη «υλικότητα». Η γεωγραφία αυτή δεν είναι οικεία μόνο στον συγγραφέα, μα και στους αναγνώστες στους οποίους απευθύνεται. Απλώς «ζώντας» τη μαζί με έναν καινούριο τρόπο, μπορεί να αντιληφθούμε καλλίτερα τον πραγματικό της χαρακτήρα, και ιδανικά κάπου εκεί να συναντηθούμε, μήπως και αρχίσουμε να συζητάμε πώς μπορούμε να την αναμορφώσουμε προς το καλλίτερο.

Αλλά ας πάρουμε τα πράγματα με τη σειρά. Όλα τα βιβλία μου που μνημονεύονται, κυκλοφορούν στην Ελλάδα από τις εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

«*Μικρή Πόλη, Μεγάλα Μυστικά*», *Αφηγήματα, 2000*

Μολονότι γράφω από τότε που θυμάμαι τον εαυτό μου, το πρώτο μου βιβλίο άργησα πολύ να το κυκλοφορήσω- το έκανα μόνο όταν αισθάνθηκα ότι είχα πράγματα να πω, και με έναν τρόπο που μπορεί όντως να ενδιέφερε ανθρώπους στη χώρα μου εκείνη την εποχή.

Το σίγουρο είναι ότι τα του βιβλίου αφορούσαν σίγουρα τη γυναίκα μου. Αρκετά από τα αφηγήματά του φτιάχτηκαν εν βρασμώ «στον δρόμο», καθώς έκανα τις συστάσεις ώστε να γνωρίσει η γυναίκα μου μια πόλη- με τον τρόπο που εγώ μέχρι τότε την είχα βιώσει και αντιληφθεί. Δεν πρόκειται για μια οποιαδήποτε πόλη- μολονότι αυτή δεν ονοματίζεται στο βιβλίο, και μολονότι θα μπορούσε να εκληφθεί συμβολικά ως μια οποιαδήποτε ελληνική πόλη των δεκαετιών κυρίως του 1960 και του 1970, πρόκειται για τη γενέθλια πόλη μου, όπως και για την πόλη της παιδικής και της εφηβικής μου ηλικίας.

Αφού επεξεργάστηκα όσα προέκυψαν «εν βρασμώ στον δρόμο», όπως και τα όσα προέκυψαν στη συνέχεια όταν άνοιξα το θέμα στο μυαλό μου, με βάση εμπειρίες που εκτιμούσα ότι άξιζαν την προσοχή μου κατά προτεραιότητα, πριν προχωρήσω με τους εκδότες έθεσα το βιβλίο συνολικά στην κρίση της μητέρας μου. Δεν το έκανα βεβαίως για να πάρω την έγκρισή της (η ίδια έγραφε και διάβαζε πολύ), μα για έναν άλλο λόγο: γνωρίζοντας την πόλη σαν την παλάμη της (όπως και ο πατέρας μου- άλλωστε στις διαχρονικές συζητήσεις μας, όπως και με τους «κύκλους των μεγάλων» που με είχαν από μικρό εισαγάγει, χρωστούσα μεγάλο μέρος της αντίληψής μου για την πόλη), της ζήτησα αφού διαβάσει το βιβλίο διεξοδικά, να με ενημερώσει αν αναγνωρίσει στα γραφόμενά μου συγκεκριμένα κάποιον άνθρωπο της πόλης- στην περίπτωση αυτή θα έπρεπε να αφαιρέσω ή να τροποποιήσω αυτό το αφήγημα.

Πέρασα με επιτυχία κι αυτή τη δοκιμασία (η γυναίκα μου με είχε ήδη ενθαρρύνει να το εκδώσω): η μητέρα μου με διαβεβαίωσε ότι δεν αναγνωρίζει κανένα πρόσωπο υπαρκτό στη ζωή της πόλης στα γραφόμενά μου, και ότι μάλιστα αυτό σημαίνει ότι το βιβλίο μου έχει σχέση με την Τέχνη- και όχι με το κουτσομπολιό.

Τη συγγραφή αυτή του βιβλίου τη χάρηκα πολύ, και παρά το ότι αναφερόταν σε κοινωνικές και προσωπικές συνθήκες με βάθος δεκαετιών, δοκίμασα στο πεδίο πολύ μοντέρνες τεχνικές αφήγησης, που τις εξέλιξα κι άλλο μετά σε επόμενα βιβλία μου.

Το βιβλίο αφορά μια ολόκληρη πόλη, με τα βιώματα ενός παιδιού και ενός εφήβου, επεξεργασμένα από τον ίδιο άνθρωπο όταν χρόνια μετά, επιστρέφει μετά από περιπέτειές του στον ευρύτερο Κόσμο. Τώρα, πολλά χρόνια μετά τη συγγραφή και την κυκλοφορία του βιβλίου, ξανακοιτώντας το σε σχέση με τον υπέρτιτλο του παρόντος κειμένου, παρατηρώ ότι η πόλη δεν παρουσιάζεται σε συνάφεια με τα κτίσματά της (δεν υπάρχει ούτε μια τέτοια περιγραφή), μα ως αναβράζον ενεργειακό πεδίο σχέσεων, πρωτοβουλιών και συνεπειών.Οι επί μέρους τίτλοι είναι χαρακτηριστικοί: ^Οι άνθρωποι- ποδήλατα^, ^Δεν τον έσωσε το πιστόλι», ^Ο άνθρωπος που περιβαλλόταν από ηλίθιους^, ^Όταν ξυπνούν οι πεθαμένοι».

Ακόμα κι όταν το θέμα είναι ένας σκληρός περιορισμός, αυτός δεν αφορά έναν συγκεκριμένο υλικό χώρο, μα μια ψυχική συνθήκη. Αντιγράφω: «Όταν κλαίει η ψυχή της, φροντίζει να το κρύψει: κανείς δεν πρέπει να ακούσει τους λυγμούς, ούτε ακόμα και να τους υποψιαστεί./ Η απόκρυψη δεν είναι εύκολη. Η γυναίκα συγκεντρώνει την προσοχή των άλλων, όχι μόνο επειδή είναι καλοντυμένη- διαλέγει τα ρούχα της με προσοχή και λεπτό γούστο…»

Ή ακόμα και όταν ο τόπος είναι κρίσιμος, όπως όταν ο εύπορος ηλικωμένος άνδρας τριγυρνάει στην εργατική γειτονιά μήπως και αντικρύσει τη νέα γυναίκα που εξάπτει τη φαντασία του και η εμπειρία τον αναβαπτίζει, στο αφήγημα «Κάτω από το μπαλκόνι», η έμφαση είναι στην ενεργειακή συνθήκη, όχι στην υλική περιγραφή των συγκεκριμένων κτιρίων της γειτονιάς: «Φθινόπωρο. Ο καιρός δεν είχε ακόμα κρυώσει. Το φεγγάρι έλαμπε στο κέντρο του σκοτεινού ουρανού κι έλουζε με το φως του το δίπατο σπίτι στις άκρες της πόλης. Δεν ακούγονταν βήματα στους δρόμους, κοιμόταν όλη η γειτονιά, εκτός από μια σκιά που κουνιόταν μπροστά απ’το σπίτι: ένας άνδρας, μισοκρυμμένος πίσω από το δένδρο, κάπνιζε σιωπηλά. Είχε στυλώσει τα μάτια του στο μπαλκόνι και περίμενε, ελπίζοντας πως θα αντικρίσει το πρόσωπό της.»

Μια πόλη ως αναβράζον ενεργειακό πεδίο. Μια ενέργεια που ξεχειλίζει στους δρόμους- που ακόμα κι όταν μπλοκάρεται, επιχειρεί να βρει διεξόδους. Να κρατηθεί ζωντανή, ακόμα και όταν η διάχυσή της παρεμποδίζεται. Σε κάθε περίπτωση, μια μη βαλτωμένη πραγματικότητα: μια ρευστή κατάσταση που διαρκώς, εν δυνάμει, εξελίσσεται, που, έτσι ή αλλιώς, την ενδιαφέρουν οι προοπτικές, η επόμενη και η μεθεπόμενη μέρα.

Μάλιστα, όπως επισκέπτομαι τώρα ξανά τον γαλαξία του συγκεκριμένου βιβλίου, τόσα χρόνια πια μετά τα πρώτα του γενέθλια, συνειδητοποιώ ότι η θέαση της πόλης ως ενεργειακό πεδίο, παρά ως άθροισμα υλικών αποκρυσταλλώσεων, που είναι τα κτίρια (διαφορετικό πεδίο επεξεργασίας, με τα δικά του χαρακτηριστικά και δυναμική) βοηθάει πολύ τη λειτουργία του συμβολισμού. Για παράδειγμα, στο αφήγημα «Κάτω από το μπαλκόνι» που μόλις προαναφέραμε, βλέπω εξαίφνης- αντί για τον ώριμο άνδρα και την πολύ νεώτερη γυναίκα με τα στενεμένα οικονομικά μέσα- ένα αγόρι σε προεφηβική ηλικία να περιμένει με έντονα ανοιξιάτικη αμηχανία να βγεί στο μπαλκόνι ένα κορίτσι που μόλις ήρθε στην πόλη με την οικογένειά της. Μια ζωηρή συγκίνηση αναβαπτισμού.

Γράφοντας αυτά σήμερα, περιδιαβάζω ευφορικά την πόλη των πρώτων βιωμάτων μου, και αισθάνομαι ότι δεν το κάνω μόνος: συναντώ εκεί και όσους αναγνωρίζουν σ’αυτούς τους αφαιρετικούς δρόμους τις γειτονιές των δικών τους παράλληλων βιωμάτων στις δικές τους γενέθλιες πόλεις.

«Σου έχει μείνει καθόλου περιουσία;», Μυθιστόρημα, 2008

Στο εξώφυλλο αυτού του βιβλίου, ωραία, πολύ ατμοσφαιρικά, ζωγραφισμένο από την Αλέξια Οθωναίου, η Αθήνα καίγεται. Κυκλοφόρησε τον Νοέμβριο του 2008, και μόλις έναν μήνα μετά, τον Δεκέμβριο, η Αθήνα όντως καιγόταν.

Εννοείται, αλίμονο, ότι το βιβλίο δεν ήταν προφητικό- μα συντονιζόταν με μια διάχυτη στη χώρα ανησυχία, υπόκωφη, ανομολόγητη, και γι'αυτό πιο επιδραστικά αναστατωτική. Η αίσθηση ήταν ότι μπορεί να συμβεί κάτι το αδιανόητο μέχρι τότε: το τέλος της κοινωνίας των μικρομεσαίων και το είδος της οικονομικής ευημερίας που ήταν συνδυασμένο με αυτή την κοινωνική συνθήκη.

Στο μυθιστόρημα, η ελληνική κοινωνία επιχειρεί ένα ριζοσπαστικό σάλτο μορτάλε μπροστά στην επικείμενη μαυρίλα: γκρεμίζει την Αθήνα πρώτα και τις υπόλοιπες πόλεις μετά, προκειμένου να βγάλει λεφτά από τη νέα ανοικοδόμηση, όπως έγινε μετά τη λήξη του Β Παγκοσμίου Πολέμου. Μάλιστα, σε έναν σπάνιο συντονισμό και ομοθυμίας των πολιτικών κομμάτων και του συνόλου σχεδόν των κατοίκων της χώρας (τεράστια

συλλαλητήρια στο βιβλίο παρακινούν τον πρωθυπουργό: «Γκρεμίστε τώρα την Αθήνα! Γκρεμίστε τώρα την Ελλάδα!»), διώχνουν τους ξένους επενδυτές που επαγγέλονται μεν κατακαίνουριες ωραίες πόλεις, μα χωρίς τους ντόπιους, και προχωρούν στην ανοικοδόμηση με τον ελληνικό τρόπο.

Είναι σαφές ότι στο βιβλίο αυτό τα κτίρια πρωταγωνιστούν παντοιοτρόπως- πρόκειται για έναν κατακλυσμό (ειρηνικών μεν, τεράστιας έντασης δε) ολοκληρωτικών κατεδαφίσεων και ανεγέρσεων. Είναι χαρακτηριστικό ότι μόνον η Ακρόπολη σώζεται την τελευταία στιγμή από την παλαιά Αθήνα, για να ενοικιάζεται για πανάκριβους γάμους και γλέντια. Μην ξεχνάμε ότι όλη αυτή η εποποιΐα των μικρομεσαίων στο μυθιστόρημα («η τελευταία μάχη» πανευρωπαϊκά- η είσοδος στο μέλλον με τους τρόπους του παρελθόντος) γίνεται μόνο για το χρήμα (όπως όλες οι όψιμες, εκτός εποχής πια απόπειρες, κυριαρχούνται τόσο πολύ από τον φόβο του τέλους, που δεν έχουν πολύ ζωντανές τις αξίες της ακμής, όπως ήταν η δίψα για προκοπή, για εξέλιξη με αξιοπρέπεια, για εμπνευσμένες προοπτικές) , κι αυτό δίνει τον τόνο στις εξελίξεις, μα και στη (μη) παραγωγή μιας όντως εμπνευσμένης θεωρίας για τα πράγματα. Αντιγράφω απόσπασμα του βιβλίου με τίτλο «Δημόσιοι διανοούμενοι»:

«-Πώς σας φάνηκε η ιδέα να γκρεμιστεί η Αθήνα και να ξαναχτιστεί από την αρχή; Ρώτησε με θράσος ο σύμβουλος την παρέα της ταβέρνας. Όλοι στράφηκαν προς το μέρος του με απορία. Ο τρόπος που τον κοίταξε η Υπουργός Καθαριότητας ήταν χαρακτηριστικός. (Μπα; Έχει κι αυτός μιλιά;). Ακόμα και ο Νέστορας, ο εξ απορρήτων γηραιός σύμβουλος του πρωθυπουργού, γύρισε παραξενεμένος.

Ένας από τους καλεσμένους αποφάσισε να ασχοληθεί με το θέμα. ^Το να συζητάμε για κτίρια την εποχή της εικονικής ηλεκτρονικής πραγματικότητας και των άϋλων χρηματιστηριακών τίτλων, μου φαίνεται κάπως, πώς να το πώ, άκυρο, παλιάς μόδας…Χωριατιά…κατέληξε ήρεμα, σαν να είχε μόλις βρει τη λέξη που του έλειπε.

Αυτό που ήξερε ο σύμβουλος για τον πενηντάρη κύριο που του μιλούσε τόσο απαξιωτικά ήταν ότι είχε σπουδάσει φιλοσοφία κάπου στο εξωτερικό και με βάση αυτή την προϊστορία, αλλά κυρίως με τις οικογενειακές του γνωριμίες, επεδίωκε μια θέση στο πάνθεον των «Ελλήνων ανθρώπων του πνεύματος», κάτι που θα του έκανε τη ζωή πιο εύκολη γενικά. Δεν είχε σχέση με κάποια συγκεκριμένη φιλοσοφική σχολή- άλλωστε δεν υπήρχε ομοιογένεια ή συνέχεια στις απόψεις του, όπως τις εξέφραζε κατά καιρούς, ούτε είχε σχέση διαλόγου με επιφανείς διανοούμενους στην Ευρώπη ή αλλού. Παρ’όλα αυτά η συχνή παρουσία του σε τηλεοπτικές εκπομπές είχε βοηθήσει σημαντικά τις επιδιώξεις του.

Το ύφος αυτού που ποζάριζε ως φιλόσοφος ήταν καλοσυνάτο και διδακτικό, σαν να έπρεπε να μυήσει τους αδαείς στα ανώτερα μαθηματικά. Δεν τον άφησαν όμως να συνεχίσει.

-Σε αόρατα κτίρια ζούνε οι άνθρωποι που διαθέτουν άϋλους τίτλους; τον πλάκωσε με τη χοντρή φωνή του ο γραμματέας του κόμματος, που μέχρι τότε περνούσε την ώρα χαριεντιζόμενος με τους μυστικούς. Τα χαχανητά της παρέας σκέπασαν την απάντηση του φιλοσόφου.

-Ποιος παρήγγειλε κοντοσούβλι; ακούστηκε η φωνή του γκαρσονιού.»

Παρά τον κατακλυσμό (ή, μάλλον, επειδή ο κατακλυσμός είναι η κύρια συνθήκη), στο βιβλίο δεν υπάρχουν περιγραφές των μεμονωμένων κτιρίων ή αναφορές σε αρχιτεκτονικούς ρυθμούς που χάνονται, και τα σχετικά. Αντιγράφω απόσπασμα του βιβλίου:

«Μια πολυκατοικία πολυτελείας που βλέπει σε ένα μεγάλο ποτάμι δεσπόζει στο κέντρο της οθόνης. Η κάμερα εστιάζει σε ένα συγκεκριμένο διαμέρισμα με διάπλατα ανοιχτές τις μπαλκονόπορτες. Ένας νεαρός άνδρας πίνει ανέμελα το ποτό του (ένα κοκτέϊλ; Έναν χυμό πορτοκάλι;) στο μπαλκόνι. Ξαφνικά η κάμερα αρχίζει να δείχνει σε γρήγορο ρυθμό κοπέλες με μαγιό να σκαρφαλώνουν από την πρόσοψη της πολυκατοικίας, προσπαθώντας να φθάσουν στο διαμέρισμα του νεαρού. Αυτός τις κοιτάζει χαμογελώντας και τις περιμένει. Η εικόνα παγώνει, εμφανίζονται γράμματα με τον τίτλο μιας εταιρείας μεσιτών και λεπτομέρειες για την πώληση διαμερισμάτων. Μια ανδρική φωνή λέει αργά στα αγγλικά: -Όλες ποθούνε το σπίτι σας!»

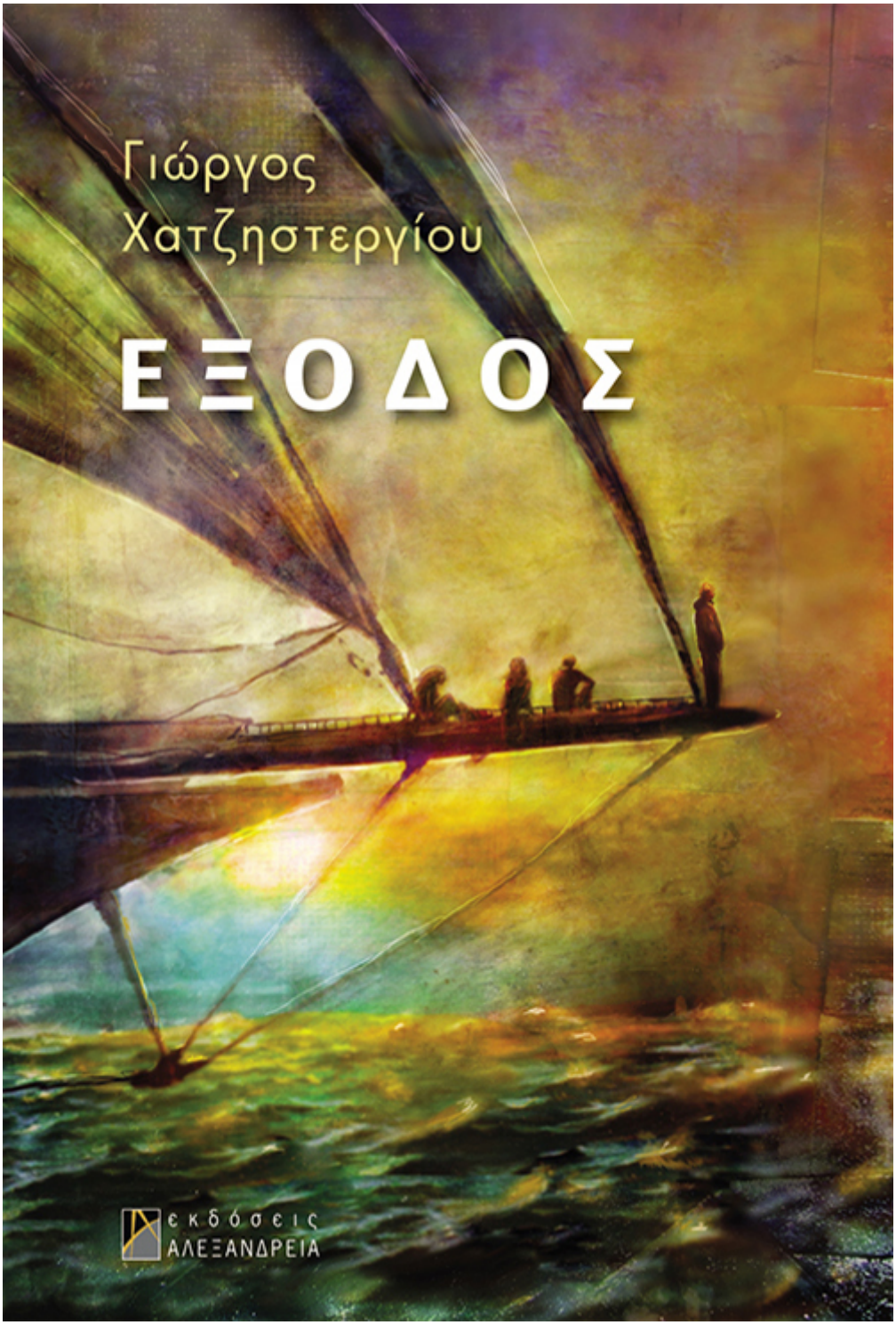

Η έμφαση λοιπόν στο βιβλίο δεν είναι σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά των κτιρίων, μα στο Όλον ως κοχλάζον ηφαίστειο, και μ'αυτή την έννοια το συνολικό χτισμένο περιβάλλον της Αθήνας και οι τεράστιες μεταμορφώσεις του- όπως αυτές προκύπτουν από τις έντονες διαθέσεις των ανθρώπων- είναι ο πραγματικός πρωταγωνιστής του έργου.

Είναι τέτοια η ένταση των εικόνων, που πολύ θα με έθελγε η ιδέα του μετασχηματισμού του μυθιστορήματος «Σου έχει μείνει καθόλου περιουσία;» σε ένα εμπνευσμένο κόμικς, τύπου graphic novel. Στα πιο κρυφά δημιουργικά μου όνειρα (και είναι κρυφά επειδή και μόνο το κόστος θα ήταν απαγορευτικό), φαντασιώνομαι τη μεταφορά του σε κινηματογραφικό φιλμ (για να ολοκληρώσω την φαντασίωση εκθετικά, αν όχι παραληρηματικά: με έναν σκηνοθέτη σαν τον Γκιγιέμο ντελ Τόρο).

Τα αναφέρω αυτά όχι για να δώσω δανεική αξία σ'ένα έργο (όπως και οι χαρακτήρες του συγκεκριμένου βιβλίου, όλοι έχουμε δικαίωμα σε παρακινητικές φαντασιώσεις), μα για να αποδώσω ως προσομοίωση την τεράστια ενέργεια που μπορεί υπό προϋποθέσεις να εκλυθεί στο πεδίο μεταμορφώνοντας εκ βάθρων μια πόλη και μια χώρα.

Αυτή η εν δυνάμει τεράστια ενέργεια- ακόμα και όταν είναι σε λανθασμένη κατεύθυνση, η ανάδειξη της δυνατότητας έχει σημασία- είναι το θέμα αυτού του βιβλίου.

"Έξοδος", μυθιστόρημα, 2011

Πρόκειται για το πιό άγριο βιβλίο μου- προϊόν της ζοφερής περιόδου των Μνημονίων στην Ελλάδα. Κυκλοφορεί μεταφρασμένο στα αγγλικά, με τίτλο "Naes Anaes", από την Amazon, και έχει παρουσιαστεί και συζητηθεί στο Λονδίνο, μαζί με τις εκδηλώσεις στην Ελλάδα.

Στο βιβλίο, που εξελίσσεται στο Λονδίνο, την Αθήνα, τη Λέσβο, μα και πόλεις της Ιταλίας, ενώ η Ευρώπη αποσαρθρώνεται οικονομικά και κοινωνικά με ταχύτητα χιονοστιβάδας, ένας σαραντάρης Έλληνας του Λονδίνου, βιώνει συγκλονισμένος τις κατεδαφιστικές επιπτώσεις που έχει το τέλος εποχής στην προσωπική του ζωή. Γυρίζει στην Ελλάδα, μήπως και σωθεί, μα δεν έχει πού να σταθεί. Πασχίζοντας απεγνωσμένα να κρατήσει το κεφάλι του έξω από το νερό, ανακαλύπτει ότι το πρόβλημα δεν είναι μόνο προσωπικό. Είναι αναγκαίο να συμμαχήσει με τα πιό απίθανα για τις μέχρι τώρα συνήθειές του πρόσωπα, μήπως και όλοι μαζί κάπως ανακόψουν την τεράστια μηχανή που απειλεί να καταστρέψει τον κόσμο όπως τον γνωρίζαμε μέχρι τώρα.

Σ’αυτό το “άγριο παραμύθι για ενηλίκους”, όπως χαρακτηρίστηκε το βιβλίο, τα κτίρια και οι χώροι πρωταγωνιστούν ποικιλοτρόπως: ως καταφύγια, ως ορμητήρια, ως εργαλεία επιβολής. Βρίσκονται στην πρώτη γραμμή του μετώπου, ενός πολέμου που προσποιείται την ειρήνη, μα είναι το ίδιο καταστρεπτικός με τον άλλο, τον “κανονικό”- και ενδεχομένως πιό τρομαχτικός, καθώς δεν έχει εύκολα αναγνωρίσιμα χαρακτηριστικά και φοράει πολλές παραπλανητικές προβιές (“Ποιός απειλεί την Κοκκινοσκουφίτσα; Ο λύκος ή η γιαγιά;” είναι το θέμα μιας γιορτής στην οποία μετέχει η κόρη του πρωταγωνιστή).

Συχνά το σπίτι στην «Έξοδο» λειτουργεί έναντι μιας διάχυτης, υπόκωφης, μη ονοματισμένης απειλής. Μια κυρία περιγράφει τον εφιάλτη της: «Είδα χθες στο όνειρό μου πως ξετρύπωσα από το σπίτι για να ρίξω μια ματιά στη θάλασσα εδώ κοντά. Μα αυτή ήταν αγριεμένη, τα κύματα παραλίγο να με πνίξουν. Τρέχοντας για να σωθώ, πρόλαβα να ξαναμπώ στο σπίτι και να κλειδώσω πίσω μου. Οι προσπάθειές μου ήταν μάταιες, αφού το νερό έσπασε τα παράθυρα, πλημμύρισε το σαλόνι και όλοι μολυνθήκαμε από τα άρρωστα ψάρια που γέμισαν τον τόπο.»

Η αίσθηση της διάχυτης, υπόκωφης απειλής αφορά στην «Έξοδο» και τον δημόσιο χώρο: «Τακ, τακ…τακ, τακ…Το μικροκαμωμένο μαυροντυμένο κορίτσι άκουγε τα βήματά του, όπως άλλοι ακούν τους χτύπους της καρδιάς τους. Προχωρούσε γοργά με το κεφάλι χαμηλωμένο…Έχωσε τα χέρια βαθιά στις τσέπες της καμπαρντίνας του. Δεν έκανε κρύο, η μέρα ήταν ανοιξιάτικη, αλλά είχε ανάγκη να νιώσει ασφάλεια και θαλπωρή χαϊδεύοντας τα χαϊμαλιά που είχε φέρει από την πατρίδα. Ήθελε ο παππούς- έτσι αποκαλούσε τον πνευματικό της- και μαζί μ’αυτόν οι φίλιες κοσμικές δυνάμεις δίχως όνομα, να στέκονται κάθε μέρα στο πλευρό της την ώρα που διέσχιζε την απόσταση, από τη στάση του μετρό μέχρι τη δουλειά της, Κάθε μέρα, δύο φορές: μια πηγαίνοντας, και μια φεύγοντας.»

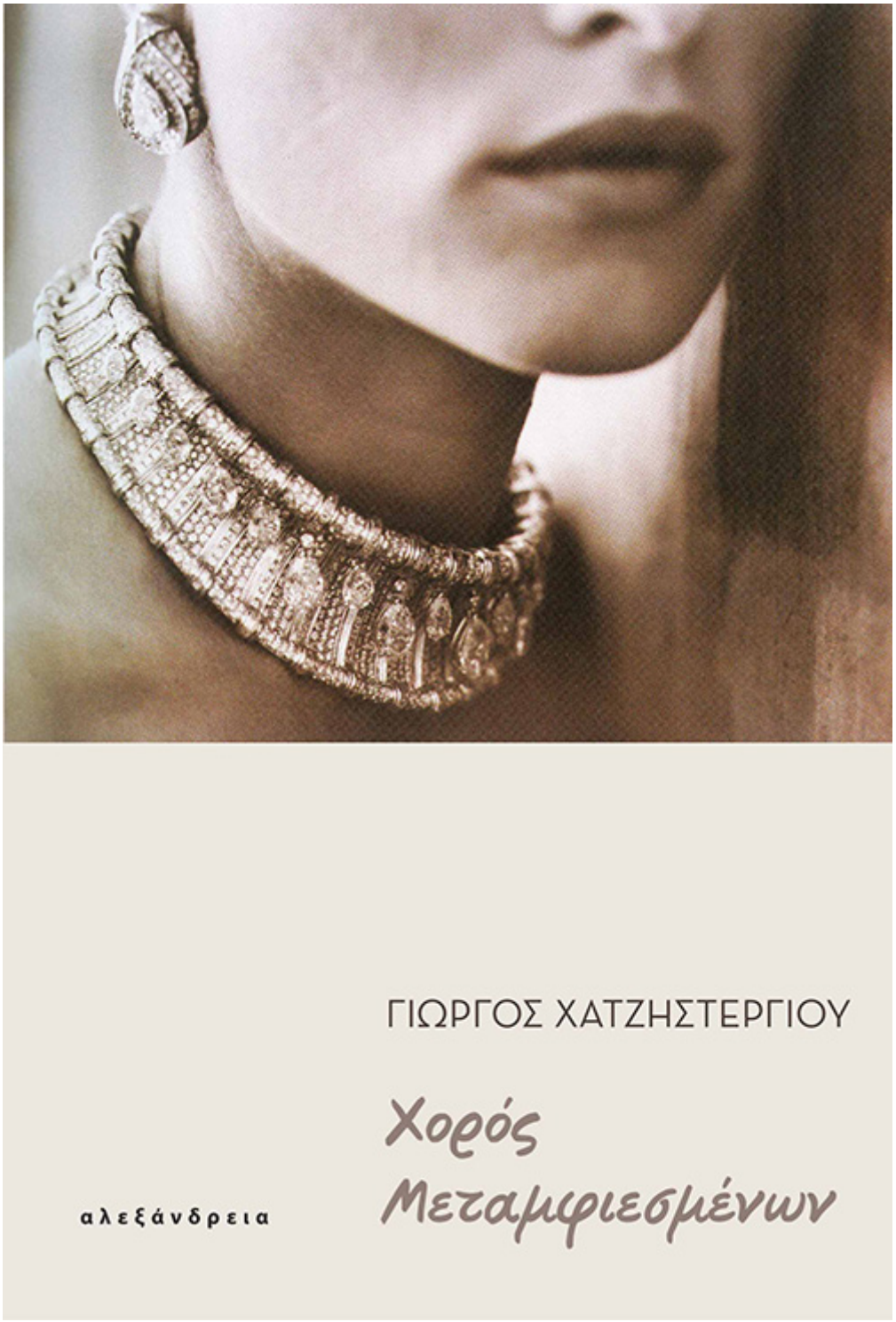
Κι ενώ το σώμα των ανθρώπων καθ’εαυτό- που θεωρείται ως το έσχατο καταφύγιο- έχει μετατραπεί σε εύκολο στόχο για το διεστραμμένο κυνήγι που οργανώνει κάθε λογής εξουσία, ιδίως το φρέσκο νεανικό σώμα, μα όχι μόνο, σε έναν παροξυσμό ψυχοπαθολογίας- μαζί με την ψυχική ενδόρρηξη που συχνά προκύπτει για τους «χαμένους» της ανθρώπινης χωματερής-, ως αντιστάθισμα τα κτίρια αναγορεύονται σε «κάστρα» που πρέπει να προστατεύονται «κάθε εξωτερική επιβουλή». Με αυτή την έννοια, η εξωτερική αισθητική των κτιρίων είναι περιττή, συχνά διαμορφώνονται χωρίς παράθυρα, ενώ η θέα του έξω χώρου παρέχεται στους εσώκλειστους, μέσα από τις κάμερες ασφαλείας.

Η κυρίαρχη συνθήκη λειτουργίας της κοινωνίας ή, απλούστερα, του πληθυσμού είναι διαχρονικά αυτή που διαμορφώνει τα χαρακτηριστικά τόσο των μεμονωμένων κτιρίων, όσο και του συνολικού χτισμένου περιβάλλοντος.

Όμως, στην «Έξοδο», οι άνθρωποι αντιστέκονται συλλογικά. Η κορύφωση των αντιθέσεων συντελείται στη Λέσβο, όπου επιχειρείται ένα τεράστιο πείραμα άσκησης της εξουσίας δια της βιο-τεχνολογίας. Με παραπλανητικά για τον πληθυσμό επιχειρήματα, ότι δηλαδή ό,τι γίνεται αποσκοπεί στην προστασία του, επιδιώκεται η κατασκευή ενός υπερσύγχρονου θόλου που θα σκεπάσει το νησί απ’άκρου εις άκρον, που στην πραγματικότητα θα ελέγχει και θα ποδηγετεί τους ανθρώπους εκεί.

Οι άνθρωποι ανθίστανται, και το αποτρέπουν με πολύ ευρηματικά μέσα- ώστε να αναστρέψουν αποφασιστικά τις εξελίξεις. Η παντοδυναμία του Κακού κάθε άλλο παρά είναι εξασφαλισμένη. Αυτό το έργο, στην εξημμένη φαντασία μου, κι αν έχει τις προδιαγραφές για ταινία του Γκυγιέρμο ντελ Τόρο!

Και, βεβαίως, στην «Έξοδο», τα κτίρια, οι κατασκευές, το χτισμένο περιβάλλον, συνιστούν πολύ περισσότερο από τα προηγούμενα βιβλία, ένα συνεκτικό σύμπαν, το οποίο σαφώς συμπρωταγωνιστεί με τους ανθρώπους στο έργο.

Χορός μεταμφιεσμένων, μυθιστόρημα, 2016

Ενώ μέχρι την «Έξοδο» οι εξελίξεις λαμβάνουν χώρα είτε σε μια μικρή πόλη, είτε σε μια πολύ μεγαλύτερη που συμβαίνει να είναι η πρωτεύουσα της χώρας, ή στις πόλεις της Ευρώπης, να απλώνεται δηλαδή η δράση σε μια ήπειρο, στον «Χορό μεταμφιεσμένων» όλα συμβαίνουν σε ένα και μόνο κτίριο.

Όχι ένα οποιοδήποτε κτίριο. Το πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου, με τίτλο «Χαλιναγωγημένες ροές» ξεκινάει: «Το αχανές κτίριο βούλιαζε απ'τον κόσμο που κατέφθανε κατά κύματα από παντού. Αυτοκίνητα, μηχανάκια, μηχανές μεγάλου κυβισμού, ποδήλατα και τρίκυκλα ξεφόρτωναν στα τρία υπόγεια γκαράζ, βαγόνια ολόκληρα άδειαζαν στον κοντινό σταθμό του μετρό, και ιπτάμενα μεταφορικά οχήματα στο ελικοδρόμιο των υψηλών προσώπων στην οροφή των κτιρίων».

Πρόκειται για ένα εσωστρεφές μπετονένιο κτίριο- χωρίς παράθυρα- επτά ορόφων που απλώνεται σε ένα ολόκληρο οικοδομικό τετράγωνο, σχεδιασμένο να λειτουργεί ως ένας σύγχρονος Κήπος ποικιλότροπων ηδονών. Ως και τα θεμέλιά του και τα υπόγεια έχουν τη δική τους σημασία.

Σ’αυτόν τον χώρο μιας άλλης ζωής, ένας συγγραφέας που μπήκε εκεί για να γράψει ένα βιβλίο κατά παραγγελία, παρασύρεται στη δίνη ενός χορού μεταμφιεσμένων. Η έξαψη είναι μεγάλη, μα αφού βιώσει τη

φαντασμαγορία, ο πρωταγωνιστής διψάει να ζήσει μια πραγματική, εξελικτική εμπειρία. Αλλά τί μπορεί να σημαίνει αυτό; Τί γίνεται σε ένα λούνα παρκ με ξύλινα ζωάκια και μαγνητοφωνημένες φωνές όταν κελαηδήσει ένα αληθινό πουλί;

Η απόπειρα για γνησιότητα αναστατώνει πολλαπλά το Ινστιτούτο, ακόμα και το ίδιο το κτίριο φτάνει στα όριά του. Αλλά τα προβλήματα δεν σταματούν εκεί. Οι καιροί αλλάζουν, και απειλείται από αλλού- από βιοπολιτικές καινούριων εξουσιών τύπου Μαντ Μαξ- η ίδια η ιδέα ύπαρξης του Ινστιτούτου, ακόμα και η κατεδάφισή του συζητείται. Η παλαιού τύπου ετεροτοπία, έτσι όπως είναι συνδεδεμένη με τη συλλογικότητα, μπορεί να μην έχει σχέση πιά με τη νέα εποχή, που είναι πιο άγρια, και που διαθέτει πιο εξατομικευμένα μέσα διαχείρισης.

Η απόγνωση της κυρίας που διαχειρίζεται το Ινστιτούτο είναι χαρακτηριστική: «Πέρα κι από τη διαφαινόμενη οικονομική καταστροφή της, της ερχόταν να κάνει εμετό με το πετσόκομμα των προσώπων, που προγραμμάτιζαν οι αντίπαλοί της. Τα ζόμπι που την τρόμαξαν με τη διακοπή ρεύματος ξαναγύρισαν. Ετοίμαζαν λοιπόν ένα άγριο κυνήγι νεραϊδών; Οι εικόνες του κυνηγητού ξεμοναχιασμένων ξωτικών μακριά από έναν κατεστραμμένο, βομβαρδισμένο νεραϊδότοπο, έκαναν μια φρικτή λιτανεία στο μυαλό της. Ο κόσμος που είχε φτιάξει διαλυόταν, η καρδιά της πονούσε γι’αυτό, αλλά μια ολική ανατροπή ήταν πάνω απ’τις δυνάμεις της».

Οι πρωταγωνιστές του «Χορού Μεταμφιεσμένων» καλούνται να βρουν τον δρόμο της δικής τους «ηδονικής γεωγραφίας» στο καινοφανές αναδυόμενο σκηνικό, με τα πολύ επίφοβα χαρακτηριστικά.

Οπότε;

Αν και τα βιβλία αυτά μπορούν να διαβαστούν ως παραβολές που αφορούν τις εξελίξεις ενός ευρύτερου γεωγραφικού χώρου (η Ευρώπη και ο πλανήτης ολόκληρος είναι, καιρό τώρα, στο επίκεντρο μιας ακραίας αναστάτωσης), ας εστιάσουμε στην Ελλάδα τη σημερινή, μα και των πρόσφατων δεκαετιών.

Υπάρχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά στα βιβλία στα οποία αναφερόμαστε εδώ:

Κατ’αρχάς, όλα αυτά τα έργα κατακλύζονται από μια τεράστια ενέργεια, ενδεχομένως διαφορετικής φύσης στο καθένα από αυτά, αλλά σε καμμιά «θάλασσα» δεν επικρατεί νηνεμία.

Επίσης: σε όλα τα λογοτεχνήματα εδώ, οι πρωταγωνιστές ξεκινούν με την πλάτη στον τοίχο: είτε επειδή δεν τους κάνει η θέση που κατέχουν, και μια μεγάλη φιλοδοξία τους παρακινεί να επινοήσουν ένα «κόλπο» για να προχωρήσουν παρακάτω, είτε επειδή δεν αντέχουν το «κλουβί» στο οποίο θεωρούν ότι βρίσκονται, είτε- ακόμα χειρότερα- επειδή κατρακύλησαν από μια ανώτερη κατάσταση, στην ανθρώπινη χωματερή.

Ένα άλλο κοινό χαρακτηριστικό των έργων αυτών είναι πως η παθητικότητα είναι ξένη στους πρωταγωνιστές: τους είναι αδιανόητο να μην επέμβουν στα πράγματα για να τα αλλάξουν. Αλλά, προς ποια κατεύθυνση;

Καθώς οι προσωπικές δράσεις δεν λαμβάνουν χώρα στο κενό, μα γρήγορα συντονίζονται με συλλογικές δράσεις μεγάλης έντασης προς την ίδια κατεύθυνση, το αποτέλεσμα των ενεργειών δεν είναι απαραίτητα ταυτόσημο με την ευφορική «μεγάλη ιδέα» που είχαν αρχικά στο μυαλό τους. Η πραγματικότητα έχει πάντοτε το δικό της μεγάλο βάρος.

Όλη αυτή η τεράστια αναβράζουσα ενέργεια ενδέχεται λοιπόν να είναι παραπλανητική ως προς το πού και πώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί. Ενδέχεται ακόμα, παρά τις εξημμένες προσδοκίες, να μην είναι του είδους της προωθητικής ενέργειας που μπορεί να στείλει ένα διαστημόπλοιο σε μακρινούς πλανήτες, αλλά, αντίθετα, να πρόκειται για την ενέργεια του βάλτου (γιατί και οι βάλτοι μπορεί να παράγουν ενέργεια, έτσι όπως η οργανική ύλη αποσυντίθεται χωρίς οξυγόνο στο νερό) ή ακόμα χειρότερα για μια ενέργεια καταστρεπτική, σαν να διατρέχουν τις εκτάσεις «χιλιάδες άρματα δρεπανηφόρα», όπως γράφει ο ποιητής.

Κρίσιμο γνώρισμα της εξέλιξης είναι η διαπάλη των ενεργειών («Πόλεμος πατήρ πάντων» γράφει ο Ηράκλειτος), και αυτό αναδεικνύεται στα βιβλία.

Και πώς χωράνε εδώ τα κτίρια; Ποιος είναι ο ρόλος τους και η λειτουργία τους στην Ελλάδα των μεταπολεμικών δεκαετιών, μα και των πρόσφατων και των επικείμενων, όπως προκύπτει στις προσομοιώσεις

που κάνουμε με αυτά τα βιβλία;

Τα κτίρια ασφαλώς πρωταγωνιστούν, μα με ποιόν τρόπο; Καθώς η κύρια διάσταση είναι συνολικά η ενεργειακή, τα κτίρια είναι συστατικά ηφαιστείων που κοχλάζουν, οπότε η λάβα είναι το θέμα, έτσι ή αλλιώς, όχι τα επί μέρους χαρακτηριστικά των μεμονωμένων κτιρίων. Ακόμα και το τεράστιο κτίριο του «Χορού μεταμφιεσμένων» συνιστά κατά βάση μια πόλη από μόνο του, ως έδρα μιας κεντρικής ετεροτοπίας: το κτίριο δεν είναι παρά το όχημα της ετεροτοπίας. Στο τέλος τέλος, παρά τον πρωταγωνιστικό του ρόλο, τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του παραμένουν από την αρχή ως το τέλος θολά.

Στον βαθμό που τα βιβλία όντως έχουν συνάφεια με την πραγματικότητα στο πεδίο, αυτή η αντιληπτική θολούρα αναφορικά με τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά, εξηγεί πολλά για την όποια αισθητική των σύγχρονων ελληνικών πόλεων.

Ενώ στο «Μικρή Πόλη, Μεγάλα Μυστικά» ο δημόσιος χώρος- παρά τα κτίρια- είναι ο πρωταγωνιστής (χαρακτηριστικό της ζωής των ελληνικών πόλεων, και όχι μόνο των επαρχιακών,, στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες), οπότε τα όποια κτίρια απλά υποδηλώνονται ως γραμμές ενός πολυσύνθετου πίνακα της συλλογικής ζωής, στο «Σου έχει μείνει καθόλου περιουσία;» βλέπουμε την κύρια διάσταση των κτιρίων στις κοινωνικές εξελίξεις και διαθέσεις, από την εποχή της γιγαντιαίας ανοικοδόμησης της χώρας και μετά. Τα κτίρια συνολικά, ως ιμάντες των εξελίξεων, όχι η ιδιοπροσωπία του καθενός απ’αυτά.

Στο βιβλίο αυτό, όπως και στην πραγματική πραγματικότητα, ο κύριος τρόπος παραγωγής της χώρας συνίσταται στο να «φυτεύεις κτίρια στη γη», πολλαπλασιάζοντας έτσι την αξία της- και, μάλιστα, σχεδόν αναλογικά με τον αριθμό των ορόφων που «επιτρέπονται» (ένα χαλαρό πλαίσιο εφαρμογής των όποιων Νόμων ευνοεί την ακόμα πιο εντατική διάχυση της λάβας της κοχλάζουσας δραστηριότητας). Η διάθεση της παραγωγής είναι εξασφαλισμένη- τουλάχιστον για μια μακρά περίοδο, μέχρις αποδείξεως του εναντίου- πότε με το συνάλλαγμα των ξενιτεμένων ή των ναυτικών, πότε με τις ροές των εισερχομένων, από την ύπαιθρο ή από άλλες δοκιμαζόμενες από πολέμους ή φτώχεια χώρες ή των πολυάριθμων νομάδων της τουριστικής δραστηριότητας.

Σε μια χώρα που χαρακτηρίζεται από μια πολύ μεγάλη ρευστότητα των εξελίξεων (όταν μάλιστα οι κρισιμότερες εξ αυτών εξαρτώνται από εξωγενείς παράγοντες), η έμφαση είναι στο κατά το δυνατόν άμεσο- σε αντιδιαστολή με το μακροπρόθεσμο- κέρδος, το οποίο τείνει ενίοτε να συνιστά την μοναδική παράμετρο των διαθέσεων. Ιδέες όπως «Πάμε για ωραίες πόλεις!» και αντίστοιχοι σχεδιασμοί, στη ροή του βιβλίου, δεν είναι παρά «σημαίες από νάϋλον, πλαστικές» όπως τις τραγουδάει ο Σαββόπουλος, και απλά πετάγονται στον σκουπιδοτενεκέ, μετά την όποια γιορτή, πολύ περισσότερο όταν ενίοτε αποδίδονται σε «ξένους» με σκοτεινές σκοπιμότητες (κάτι που δεν είναι πάντοτε λανθασμένο, μα συνήθως δεν αναλύεται ορθολογικά και χτίζεται μη παραγωγικά ως θεωρία συνομωσίας).

Τα κτίρια (ή τμήματά τους: τα διαμερίσματα), είναι το κύριο όχημα αναφοράς των συναλλαγών και της περιουσίας συνολικά. Τα επί μέρους χαρακτηριστικά τους, όπως π.χ. η καλλιέπεια των όψεών τους, δεν έχουν κεντρική σημασία. Αυτό ενισχύεται από την εγκαθιδρυμένη στο πεδίο διάσταση της μεγάλης ρευστότητας (η εμπειρία γενεών πλέον λέει ότι το συγκεκριμένο κτίριο «σήμερα είναι, κι αύριο δεν είναι»), μα και από την επιχειρησιακή λογική της «ανοικοδόμησης», που συνίσταται στο ότι η σημασία της γής, του οικοπέδου καθ'εαυτού, έχει σημασία- ανεξαρτήτως αν το υπό κατεδάφιση κτίριο επάνω του είναι παράγκα ή μέγαρο.

Επομένως, για να συνεννοούμαστε, όλα τα παραπάνω, συνιστούν βασικά χαρακτηριστικά της (πολύ αποδοτικής από επιχειρησιακή άποψη) μηχανής παραγωγής του χτισμένου περιβάλλοντος, τουλάχιστον για την εποχή των "χρυσών αγελάδων". Και βεβαίως, το είδος της μηχανής παραγωγής επηρεάζει για πολύ και τον πολιτισμό της κοινωνίας.

Όσον αφορά τον πολιτισμό, σε μια συνθήκη όπου ενώ διαφημίζεται και προβάλλεται με όλους τους τρόπους ο "ηδονισμός" της κατανάλωσης (ακόμα και όταν δεν υπάρχουν οι πόροι να ικανοποιηθεί- όπως στην "Έξοδο"), κατά τα άλλα η περιβάλλουσα πραγματικότητα είναι συχνά ανοργασμική ("προφυλαχτείτε από τον έρωτα!" σύμφωνα με τα θεσμικά συνθήματα), είναι φυσικό ο πολιτισμός να χαρακτηρίζεται από την αποσύνδεση από

την ουσία, την αποκοπή από τη δημιουργική διερώτηση: θέατρο που δεν είναι θέατρο, λογοτεχνία που δεν είναι λογοτεχνία, μουσική που δεν είναι μουσική. Και παράλληλα, οι ίδιοι άνθρωποι που ενωμένοι στον κοινό σκοπό να γκρεμίσουν απ'άκρου εις άκρον τις πόλεις και να τις ξαναχτίσουν όπως όπως για να βγάλουν χρήματα, δεν βλέπουν την ώρα να γυρίσουν για ώρες στους υπολογιστές τους, για να παίξουν τα βίντεο γκέϊμ της "Άλλης Ζωής"- και οπωσδήποτε για να τσακωθούν μεταξύ τους για αυτά τα τοπία της άλλης, φανταστικής ζωής.

Όπως το θέατρο που δεν είναι θέατρο, και η λογοτεχνία που δεν είναι λογοτεχνία, τα κυρίαρχα βίντεο γκέϊμ υποκαθιστούν και παριστάνουν την «ιδεολογία» που δεν είναι ιδεολογία. Κάποιοι φαντασιώνονται δια των ηλεκτρονικών παιχνιδιών της «Άλλης Ζωής» ότι ζούνε σε μια αυτοκρατορία των ιδεολογιών, ενώ δεν πρόκειται παρά για το χαμαιτυπείο των ιδεολογιών.

Βεβαίως, δεν είναι λίγες οι "πυγολαμπίδες στο πολύχρωμο μα σκοτεινιασμένο δάσος": σπαράγματα παλιών τραγουδιών, αυτοσχέδιες ψυχαγωγίες, μια αδέσποτη μα επίμονη διάθεση αναζήτησης του αληθινού και του υψιπετούς, μια υπόκωφη θέληση για ανατροπή του εγκαθιδρυμένου κούφιου που είναι όλο και πιό κινδυνώδες. Μάλιστα, αυτές οι τάσεις ενδυναμώνονται και συνδυάζονται στις ανοιχτά πια ζοφερές συνθήκες της "Εξόδου"- όπου παρεπιπτόντως τα σπίτια αποκτούν μια ορισμένως αναβαθμισμένη αξία στα του βίου, ως φωλιές, ως καταφύγια, ως κρησφύγετα.

Κατάληξη

Κάπου γύρω στα 2012, με την Ελλάδα βαθειά μέσα στην αγριάδα των Μνημονίων, είχε ολοκληρωθεί η έκδοση και η κυκλοφορία από την «Αλεξάνδρεια» της «τριλογίας της κρίσης»- όπως συμβατικά είχαν χαρακτηριστεί τα μυθιστορήματα «Σου έχει μείνει καθόλου περιουσία;» και «Έξοδος», μαζί με τη συλλογή δοκιμίων «Η Γη τρέμει! Άνθρωποι και Κατασκευές σε έναν κόσμο που αλλάζει». Ο χαρακτηρισμός αποσκοπούσε στο να βοηθήσει την κατάταξή τους, καθώς τόσο το περιεχόμενο όσο και ο τρόπος γραφής τους πατούσε σε πολλές βάρκες.

Αυτά τα βιβλία έχουν μια συνάφεια με την επιστημονική ή και πολιτική φαντασία, κάποιοι αναγνώστες είδαν σ'αυτά στοιχεία τεχνο-πανκ (στο κλίμα του εμβληματικού «Snowcrash» του Neal Stephenson), και άλλοι τα διάβασαν ως παραμύθια για ενηλίκους. Τα πολύ ιδιαίτερα εξώφυλλα που φιλοτέχνησε η Αλέξια Οθωναίου, υποψίαζαν (όχι άδικα) και για μια χροιά graphic novel, ενώ ο αποσπασματικός τρόπος γραφής (σε συντονισμό με τον ρυθμό ενός κατακερματισμένου πραγματικού κόσμου- αποκλειόταν να το γράψω αλλιώς) προσέδιδαν μια πρόσθετη ιδιοπροσωπία στα βιβλία.

Σε κάθε περίπτωση, η δική μου πρόθεση- ή μάλλον επιτακτική ανάγκη- ήταν να επιχειρήσω να ψηλαφήσω, κατά το δυνατόν, τους τρόπους της βιοπολιτικής της σύγχρονης ελληνικής (και ορισμένως ευρωπαϊκής) κοινωνίας, υπό το φως μάλιστα των ζοφερών εξελίξεων στο πεδίο. Όχι μόνο γιατί έτσι- εκφραζόμενος διά της Τέχνης- θάπαιρνα μια ανάσα σε μια ατμόσφαιρα συλλογικής κατασύνθλιψης, αλλά και γιατί είχα ανάγκη «να καταλάβω» τα χαρακτηριστικά του μετασχηματισμού ενός κόσμου σε έναν άλλο ριζικά διαφορετικό, και ενδεχομένως ακόμα πιο «στριμωχτικό», παρά τις διάχυτες αγοραίες διαβεβαιώσεις ότι οι «δυσκολίες» είναι προσωρινές.

Κάποιο χρονικό διάστημα μετά την κυκλοφορία των βιβλίων, επιχείρησα να τα εξελίξω, βάζοντας και άλλες φωνές, και άλλα μυαλά, στο πεδίο που προέκυψε από αυτά τα έργα. Όλα μου τα βιβλία τα αντιμετωπίζω ως πεδία, εν δυνάμει εξελίξιμα. Μια τέτοια εξέλιξη εμπεριέχεται συνήθως σε ένα επόμενο βιβλίο με καινούριο υπόβαθρο, μα εδώ θα δοκίμαζα μια νέα σύνθεση, αξιοποιώντας το υπόβαθρο της «τριλογίας της κρίσης». Ζήτησα λοιπόν από τον φίλο αρχιτέκτονα και καθηγητή στο Ε.Μ.Π. Τάσση Παπαϊωάννου, να μου υποδείξει κάποιους μαθητές του προικισμένους στη ζωγραφική και στη φιλοσοφική σκέψη. Καταλήξαμε με τον Γιάννη Γιαννούτσο, έναν όντως χαρισματικό, πολυσύνθετο δημιουργό, ο οποίος σήμερα είναι καθηγητής στην Αρχιτεκτονική του Ε.Μ.Π.

Η εμπειρία της συνεργασίας ήταν συναρπαστική. Δουλεύοντας υπερεντατικά σε μια αχαρτογράφητη μεθόριο προχωρήσαμε πολύ, μα δεν καταλήξαμε- δεν προέκυψε η λύση, το τέλος, με την έννοια που χρησιμοποιούσαν τη λέξη οι Αθηναίοι στα αρχαία δράματα. Ο προσωρινός τίτλος που δώσαμε στο έργο («Ενδόρρηξη») αφορούσε επί της ουσίας ορισμένως και την προσπάθειά μας. Δεν μετανιώσαμε ποτέ για τους κόπους μας. Η εμπειρία ενός ανολοκλήρωτου έργου- που δεν αφορά πάντως τη μηχανική στο υλικό πεδίο της πραγματικότητας, εκεί τα πράγματα λειτουργούν αλλιώς- μπορεί να έχει μεγαλειώδεις πτυχές: ενδεχομένως δε η λύση να βρίσκεται ακριβώς στην επίγνωση της αδύνατης ολοκλήρωσης.

Σε τί συνίσταται όμως η συγκεκριμένη αδύνατη ολοκλήρωση; Πρόκειται για μια αδυναμία ή και αστοχία των συγγραφέων, ή μήπως συντονίζεται με μια αδυναμία ολοκλήρωσης στο πεδίο της κοινωνικής πραγματικότητας, την οποία το έργο επιχειρεί να ψηλαφήσει και να αναδείξει;

Χρόνια μετά από εκείνη τη δημιουργική εμπειρία της «Ενδόρρηξης», με την τωρινή επιχειρούμενη «επιστροφή του ξενιτεμένου» καταλήγω ήσυχα στη λύση του αινίγματος του ανολοκλήρωτου, όπως αυτή προκύπτει στο βιβλίο «Χορός Μεταμφιεσμένων».

Ο «Χορός Μεταμφιεσμένων» λοιπόν θα μπορούσε να διαβαστεί- εκτός φυσικά από την αυτόνομη δική του υπόσταση- ως όλα τα βιβλία μου που αναφέρθηκαν εδώ μετουσιωμένα σε ένα: η φαντασμαγορία του ρηχού ηδονικού καταναλωτισμού, η λίγδα της βιοπολιτικής αυτού του είδους, η κυριαρχία της καταφυγής σε ηλεκτρονικά παιχνίδια μιας «Άλλης Ζωής» ως προσομοιώσεις ιδεολογιών, η ζωή εν μέσω μιας τεράστιας έκλυσης ενέργειας, οι αναπολήσεις ενός τρυφερού συλλογικού παρελθόντος (με ξεθωριασμένη πια την επιδραστικότητα των περιορισμών και των αντινομιών που το συνόδευαν) ως αντίδοτο στις επιπτώσεις από μια νέα τάξη πραγμάτων, το όλο και πιο κινδυνώδες παρόν μεταμφιεσμένο ως μέλλον που κριτικάρει τις δυσλειτουργίες του παρελθόντος…

Και πού σκόνταφτε λοιπόν η λύση στο έργο που παρέμεινε ανολοκλήρωτο σε σχέση με τον σκοπό του, ο οποίος σκοπός ήταν μια συνολική ανατροπή με μια συλλογική ενέργεια; Πολύ απλά, στο ότι αυτή η διάθεσή μας δεν ήταν σε συντονισμό με τις συνθήκες στο πεδίο, τόσο πολύ που ένα τέτοιο τέλος, μια τέτοια λύση είτε είχε τη μη δημιουργική ρηχότητα των ευσεβών πόθων ή, έστω, φάνταζε ως εντελώς ουτοπική- και τίποτα από αυτά δεν είχε ενδιαφέρον για μας, δεν θέλαμε να υποβαθμίσουμε τη δουλειά μας σε μια φαντασιοπληξία. Από αυτή την άποψη, η επίγνωση του «ανολοκλήρωτου» μπορεί να είναι πιο επιδραστική- αναγνωρίζοντας το κενό, μεγαλώνεις τον χώρο των διερωτήσεων, για όσους όντως ενδιαφέρονται για μια άλλη γεωγραφία των πραγμάτων, και σίγουρα πιο αυθεντική, πιο αληθινή.

Πάντως, ακόμα και αν η ιδέα μιας συλλογικής ανάταξης παραμένει εντελώς μετέωρη, παρ’όλα αυτά ο αναβρασμός είναι πραγματικός, είναι πολλές οι «πυγολαμπίδες στο σκοτεινό δάσος», και στο τέλος τέλος, αυτές πολύ μας ενδιαφέρουν. Κι εδώ έρχεται η καταληκτική συμβολή του Χορού Μεταμφιεσμένων:

«Κοίταξα τον ήλιο που έπαιρνε το δρόμο προς τη δύση. Το φως του ουρανού, του απέραντου, χωρίς σύννεφα ουρανού, ήταν θεραπευτικό. Βαθιά μέσα μου μια σίγουρη αίσθηση έλεγε πως δεν έχουν σημασία πια οι λεπτομέρειες μπροστά στο Μεγάλο Παιχνίδι του Κόσμου. Η περιπέτεια της ζωής θα συνεχιστεί με καινούργιους όρους, που δεν τους γνωρίζω ακόμα, αυτό που ξέρω μόνο είναι πως είμαι έτοιμος να πάω

παραπέρα, και δεν υπάρχει πια το παλιό κλουβί να μ'εμποδίσει. Δεν έχω πρόβλημα με το παλιό κλουβί, είναι αδιάφορο στις σημερινές συνθήκες, ούτε μ'αυτούς που τότε, βαθιά πίσω στον χρόνο, με καταπλήγιασαν στην προσπάθειά τους να μου το φορέσουν, νομίζοντας ότι έτσι ήταν το σωστό. Τώρα που αυτές οι παλιές πληγές πέρασαν και δεν με πονάνε πια, τώρα ξέρω ότι σ'αυτές το χρωστάω που δεν έμεινα να λουφάξω στη φωλιά μου. Πασχίζοντας να τις γιατρέψω έφτασα στα πέρατα του κόσμου, ζώντας τη ζωή μου.»

Και:

«Ένα συναίσθημα αγαλλίασης με πλημμύρισε ξαφνικά. Ο κόσμος που μου φαινόταν ζαρωμένος, καχεκτικός πριν από την περιπέτεια του Κήπου, έδειχνε τώρα τόσο φρέσκος, τόσο λαχταριστός, τόσο έτοιμος να εξερευνηθεί από την αρχή, τόσο άξιος να κατακτηθεί…Δεν έβλεπα την ώρα να το κάνω.

Σηκώθηκα κι άρχισα να περπατάω χαζεύοντας εδώ κι εκεί. Κάπου θα'βρισκα να διαλέξω κουρτίνες για το καινούργιο μου σπίτι.»

Που σημαίνει, με άλλα λόγια, ότι δεν θα εξαρτηθούμε από τη λύση της Ουτοπίας. Μάλιστα, απελευθερωμένοι από την έγνοια να βρούμε ένα συλλογικό ουτοπικό τέλος, μπορούμε να δούμε με διαύγεια την κατάσταση, και να δώσουμε στα πράγματα το όνομα που όντως αντιστοιχεί σ'αυτά, αποκτώντας μια πολύτιμη πυξίδα για τις κινήσεις μας.

Μία μία οι κινήσεις μας, και με σταθερό, εξελικτικό βηματισμό. Ξεκινάμε από μοναχικούς δρόμους κατ'αρχάς, που όσο προχωράμε οι δρόμοι μας συναντιούνται και με τους δρόμους κι'άλλων. Μαζί φωτίζουμε τα περάσματα προς τα ξέφωτα, εκεί όπου «οι λύκοι δεν δαγκώνουν στο μαγικό δάσος».

Επίμετρο

Οποιαδήποτε «επιστροφή του ξενιτεμένου» εμπεριέχει εκ των πραγμάτων μια τραχύτητα και μια αμηχανία: πώς ξανασυναντάς όσα έχεις αφήσει πίσω σου από καιρό; (αν και ουσιαστικά η πραγματική πραγματικότητα με την οποία συνδέονται τα βιβλία, είναι ακόμα, και με έντονο τρόπο εδώ).

Αλλά η συγκεκριμένη επιστροφή προσφέρει παράλληλα και μια άνεση, μια αίσθηση ευρυχωρίας: στο επίπεδο της θεωρίας, όπως αυτή μετουσιώνεται σε λογοτεχνία, ερχόμαστε από μακριά, και επωφελούμαστε από τα όσα έχουν προηγηθεί, κάνοντας κατά το δυνατόν πλουσιότερες και ωριμότερες τις καινούριες προσεγγίσεις που επιχειρούμε.

Ολοκληρώνοντας το ταξίδι του αναβαπτισμού- που δεν αφορά προσωπικά ημερολόγια που κανέναν δεν ενδιαφέρουν, μα την ανασυγκρότηση της σχέσης με την κοινωνική συλλογικότητα, σε συνάφεια με την οποία όλοι μεγαλώσαμε- με το παρόν κείμενο, αισθάνομαι μια ηρεμία, μια γαλήνη: υπάρχουν τρόποι να αντιληφθούμε με επάρκεια τα πράγματα, και αναλόγως να συνεννοηθούμε και να πορευτούμε.

Κι αν με τις προσεγγίσεις μας αναδείξαμε την υπερβάλλουσα τραχύτητα των συνθηκών, ας ανατρέξουμε στον εμβληματικό τρόπο που κλείνει το βιβλίο του «Αόρατες Πόλεις» ο Ίταλο Καλβίνο, σε μετάφραση Ανταίου Χρυσοστομίδη, εκδόσεις Καστανιώτη, για το πώς μπορούμε να διαχειριστούμε την κόλαση, όντας καταμεσής της.

Σε κάθε περίπτωση, η τραχύτητα δεν συνιστά τη μόνη παράμετρο του βίου. Καταλήγοντας, και έχοντας τακτοποιήσει τους τρόπους ερμηνείας των πραγμάτων, ώστε να έχω τα εργαλεία για σχετικές συζητήσεις με άλλους που ενδιαφέρονται, η καινούρια μου διάθεσή μου είναι να επιχειρήσω να αναδείξω τα πολλά ξέφωτα που έχουν προκύψει εναντίον όλων των αντιξοοτήτων. Κοντολογίς, να γράψω τώρα πιά, κάτι σαν «Το βιβλίο της τρυφερότητας».

Ο Γιώργος Μ. Χατζηστεργίου είναι πολιτικός μηχανικός και συγγραφέας. Το πιο πρόσφατο βιβλίο του «Μεθόριος- η αυτοκρατορία των ορίων», όπως και το σύνολο του έργου του κυκλοφορεί στην Ελλάδα από τις εκδόσεις Αλεξάνδρεια.